

СВОБОДА НА ИЗРАЗЯВАНЕТО НА МНЕНИЯ И НА ИНФОРМАЦИЯТА – ЧЛ. 10 ЕКПЧОС*

*Мария Митева***

Май, 2006 г.

Правото на свобода на мнение и на изразяване е комплексно право, което включва правото да бъдат търсени получавани и разпространявани информация и идеи от всякакъв вид и чрез различни носители. Това поначало означава, че когато правото на свобода на изразяване на едно лице бъде незаконно ограничено, то и правото на другите да получат информация също се накърнява.

Правото на свобода на изразяване на мнение е от изключително значение за развитието на демокрацията, но е и предпоставка за упражняването на много други права и свободи, залегнали в Конвенцията.

Независимо от това, че структурата на [чл. 10](#) от Конвенцията е сходна с тази на други разпоредби, изброяващи защитени права в първата точка и основания за ограничаването им във втората, чл. 10 се отличава с някои особености, които правят практиката на Съда доста по-разнообразна. Така например първата точка на чл. 10 изрично предвижда, че изискването “радио и телевизионните компании и производителите на кинематографична продукция...на разрешително за такава дейност ” не представлява намеса на държавните власти. Втората точка обаче сякаш дава на държавите по-широка свобода на преценка от други членове, като разпорежда, че “ползването на тези свободи... е съпроводено със задължения и отговорности” и поради това може да бъде обусловено от “различни видове държавен контрол”.

Европейският съд за правата на човека е имал възможност да изясни в много дела обхвата на свободата на изразяване.

В решенията си по чл. 10 от Конвенцията Съдът на първо място разглежда въпроса дали ли е изразяване и има ли намеса в изразяването. Принципно като намеса в изразяването може да се разглежда както предварителното ограничаване, което прави невъзможно изразяването, така и последващата санкция, с която се наказва изразяването. Поначало подобна намеса държавата може да осъществи чрез актове на различни свои органи – решения на съдилища, индивидуални административни актове и т.н.

Европейският съд за правата на човека приема, че намеса има винаги, когато в резултат от действия на държавни институции се възпрепятства изразяването или впоследствие са настъпили неблагоприятни последици във връзка с изразяването.

Това тълкуване прави приложното поле на чл. 10 доста по-широко.

На първо място разпоредбата на чл. 10 може да намери приложение в случаите, в които се налага наказателна санкция. Поначало редица разпоредби на Наказателния кодекс предвиждат наказания за действия, които по съществуването си представляват изразяване. Такива са текстовете за клеветата и обидата, за разпалване на вражда – религиозна, расова и етническа, текстовете за издаване на тайна от

* Материалът е подготвен и предоставен от Фондация *Български адвокати за правата на човека*, като част от диск „Сборник материали по правата на човека”, издаден от НИП през 2007 г.

** Съдия в Софийски апелативен съд

различен характер – държавна или служебна и др. Освен това източници на намеса в изразяването биха могли да бъдат административните актове, с които се забранява изразяването на определени лица, режимът на лицензиране на радио- и телевизионното разпространяване и т.н.

В заключение може да се обобщи, че разпоредбата на чл. 10 е приложима по отношение на различни видове изразяване, т.е. той не е приложим само и единствено във връзка с изразяване от обществена значимост.

В чл. 10, т. 2 от Конвенцията е уредено, че ползването на свободите по т. 1, доколкото е съпроводено със задължения и отговорности, може да бъде обусловено от процедури, условия, ограничения или санкции, които са предвидени от закона в едно демократично общество в интерес на ... здравето и морала, както и на репутацията или на правата на другите, за предотвратяването на изтичането на секретна информация или за поддържането на авторитета и безпристрастността на правосъдието.

Очевидните ограничения за защита на обществения морал включват законодателството за забрана на материали с неприличен характер и разпространяването на порнографски материали и законите, които предвиждат предварително цензуриране на филми. Следва да се отбележи обаче, че по отношение на обществения морал не съществува общоприложим стандарт. Едно от делата във връзка с обществения морал, по които Европейският съд за правата на човека се е произнесъл и което заслужава интерес е [Хендисайд срещу Великобритания](#). Съдът е приел, че действията на държавата са надлежно обосновани с оглед на ограниченията по т. 2 на чл. 10 и по специално с оглед на клаузата “защита на морала”. Като подчертава, че целевата аудитория на издадената книга са били подрастващите деца, и като отхвърля довода на жалбоподателя, че изданието се е разпространявало свободно в повечето държави-членки на Съвета на Европа, Европейският съд позволява на държавата много голяма свобода на преценка. В цитираното дело Съдът анализира и принципа, според който той е длъжен да извърши внимателен преглед на конкретното положение на лицето, което упражнява свободата на изразяване, и на задълженията и отговорностите, свързани с това положение. Съдът изтъква възрастта на аудиторията, към която е било насочено изданието и възможното му отражение върху морала на младите читатели, като изключително важни фактори по делото и приема, че в този случай държавата обосновано е ограничила издателя.

Съдът обаче е стигнал до обратния извод по делото [“Сънди Гаймс”](#), тъй като там ролята на вестника е била да уведоми обществото по важен въпрос от обществен интерес в конкретния момент.

Относно репутацията и правата на гражданите следва да се посочи, че в повечето договори за правата на човека се признава, че правото на свобода на изразяване на едно лице може да влезе в конфликт със също толкова значими права на друго лице. Предвид на това свободата на изразяване може да бъде ограничена при клеветата или в случай на злоупотреба с власт от страна на медиите.

По делото Форисон срещу Франция жалбоподателят е бил осъден за престъплението отричане от холокоста, тъй като твърдял, че в нацистките лагери на смъртта не е имало газови камери за изтреление. Той бил осъден по закон, който инкриминира оспорването на съществуването на категорията престъпления срещу човечеството, определени в Лондонската харта от 1945 година. Комитетът по правата на човека се произнеса в полза на Франция, като постановява, че ограниченията, наложени на свободата на изразяване на жалбоподателя, са били

необходими за защита на правата на другите. Изявленията, направени от жалбоподателя по естеството си са пораждали или усилвали антисемитски чувства и съответно ограничението е обслужвало зачитането на правото на еврейската общност да живее без страх от антисемитизъм. Следователно ограничението е било допустимо по чл. 19, т. 3 от Пакта. То е било необходимо в борбата с расизма, тъй като отричането на холокоста е един от главните съвременни двигатели на антисемитизма. По това делото Комитетът се позовава само на чл. 19, но не и на чл. 20 от Пакта, за разлика от по-късното дело Рос срещу Канада. Европейският съд за правата на човека разглежда подобен въпрос и в решението си по допустимостта на делото Гароди срещу Франция.

Нормите относно клеветата по правило се приемат за защита на доброто име на индивидите. В много страни обаче със законодателството за клевета често се злоупотребява и то се е превърнала в съществена пречка за свободното протичане на информация и идеи. Основният въпрос, който следва да бъде разрешен от контролните органи и съдилищата по делата за клевета, е как от една страна да бъде защитено доброто име на лицата, като от друга страна бъде утвърдено и основаното право на свобода на изразяването.

По дела с посочената тематика Европейският съд за правата на човека и Комисията са констатирани, че “общественият интерес и/или “общественият дебат” са фактори от особено значение, когато се решават проблемите на клеветата. В анализа си коя именно дейност и кои публикации попадат под закрилата на чл. 10 Съдът и Комисията разглеждат степента, до която определено изразяване обслужва определена функция в живота на цялото общество. Така например по делото [Бартолд срещу Германия](#) съдът определя “разпространението на информация по въпрос от обществен интерес” и приноса “към публичния дебат по въпроси, които засягат живота на обществото” като важни фактори при постановяването на техните решения.

По делото [Лингенс срещу Австрия](#) жалбоподателят, който е редактор на списание, публикувал две статии, в които се съдържали критики към тогавашния канцлер на страната и се изразявало съмнение доколко той е подходящ да упражнява политическа власт. Канцлерът завел две частни дела за клевета, които спечелил. Жалбоподателят е твърдял, че решенията на австрийските съдилища са нарушили неговата свобода на изразяване по чл. 10 от Конвенцията.

Европейският съд за правата на човека е отбелязал, че “свободата на печата ... съставлява за обществото едно от най-добрите средства за установяване и формиране на мнение за идеите и нагласите на политическите ръководители. Свободата на политическия дебат по-общо стои в сърцевината на понятието за демократично общество, което присъства неизменно в целия текст на Конвенцията.

Пределите на приемливата критика съответно са по-широки по отношение на един политик, отколкото по отношение на частно лице. За разлика от частното лице, политикът неизбежно и съзнателно излага всяка своя дума и действие на внимателен контрол от страна на журналистите и широката общественост.... ЧЛ. 10, т. 2 от Конвенцията дава възможност да бъде защитена репутацията на другите, като тази защита се отнася и за политиците..., но в такива случаи изискванията за защитата трябва да бъдат съпоставени с интересите от открито обсъждане на политически въпроси”.

В решението си съдът критикува австрийският закон за клеветата, тъй като той поставя върху обвиняемия тежестта да докаже истинността на твърденията си,

постановява, че това само по себе си може да съставлява нарушение на чл. 10 от Конвенцията.

Съдът сочи също, че следва да се направи разлика между факти и оценъчни съждения, тъй като съществуването на факти може да бъде доказано, докато истинността на оценъчните съждения не се поддава на доказване. По отношение на оценъчните съждения това изискване неизпълнимо и то нарушава самата свобода на мнение, която е фундаментална част от правото, гарантирано по чл. 10 от Конвенцията.

Съдът е отбелязал също, че прилагането от страна на правителството на санкции срещу журналист, критикувал политическа фигура “съставлява вид цензура, която може да го обезсърчи да отправя критики в бъдеще. В контекста на политическия дебат подобна присъда вероятно би възпряла журналистите от участие в публично обсъждане на въпроси, които засягат живота на обществото. Така санкция подобна на тази, може да попречи на печата да изпълнява своята задача като разпространител на информация и обществен страж”.

Необходимо е да се подчертае, че Европейският съд за правата на човека е развил съображенията си за публичната фигура, обосновавайки се с това, че тя може да бъде изложена в по-голяма степен на критика и трябва това обстоятелство да бъде съобразено и във вътрешното право. Подобно изискване се съдържа и в Решение № 7 от 1996 г. на Конституционния съд на Република България, където е отбелязано, че за постигането на свобода на изразяване на мнение, която е абсолютно необходима за съществуването на демократичните институции и политическия дебат, изискванията, които засягат дейността на държавните органи или съставляват критика на политически фигури, държавни служители и правителството, заслужават по-високо ниво на защита.

В заключение следва да се подчертае, че поначало липсва принципно противоречие между разпоредбите на Конвенцията и вътрешното ни право в аспекта за клеветата и обидата. Потенциално обаче, конкретните случаи, в които се водят производства за обида и клевета повдигат въпроси от гледна точка на съответствието с международните актове.